

УДК 378.091.212:364:316.621

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ДИСКУРС

Аверіна Катерина, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

ORCID: 0000-0003-0280-0848

E-mail: e.s.averina11@gmail.com

У статті розглянуто теоретичні засади міждисциплінарних підходів до вивчення освітніх впливів на розвиток соціальної активності майбутніх фахівців соціономічних професій. Виявлені продуктивні стратегії аналізу процесів та розробок моделей наукового супроводу розвитку соціальної поведінки майбутніх фахівців, як членів певних професійних груп в нових умовах ринку праці. Проведено аналіз наявних у науковому обігу моделей дослідження структури розвитку соціальної активності фахівця як системи підготовки до реалізації професійних компетентностей. Обґрунтовується потреба концептуалізації соціальної активності особистості майбутнього фахівця з опорою на міждисциплінарні підходи.

Ключові слова: особистісне становлення, педагогічна модель, соціальна активність, соціальна компетентність, фахівець соціономічної професії, професійна освіта, міждисциплінарний підхід.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF SOCIONOMIC FUTURE PROFESSIONALS' SOCIAL ACTIVITY RESEARCH: INTERDISCIPLINARY DISCOURSE

Averina Kateryna, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education and Social Work, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0280-0848

E-mail: e.s.averina11@gmail.com

The article considers modern approaches to the study of social activity as the qualitative characteristics of the pro-social orientation of the individual and significant result of a person's development of social qualities that are reflecting the relation of man to the social environment, social experience and ability to solve independently the problems of socialization. The paper reveals productive strategies of the analysis of processes and development of the scientific support models of the future experts' social behavior development as members of certain professional groups in new conditions of the labor market. In broad psychological and pedagogical contexts, the author analyzes the models of the structure research of a specialist's social activity development as a system of preparation for the implementation of professional competencies. In addition, the article reveals productive interdisciplinary approaches to

the use of the social activity category in the modeling of educational and pedagogical support for the development of socially significant qualities of socio-economic professions in the context of the implementation of the competence humanitarian education paradigm.

The necessity is:

- *to establish models for the development of social activity of a future specialist's personality, drawing on sociological research methods and further educational and pedagogical conceptualization of social activity specialists of social professions as a social phenomenon;*
- *to fully identify the potential of this category for applied and empirical research and modeling of the process of a future specialist's personality social formation in the important context of the future professional activity.*

Keywords: *personal identity, pedagogical model, social activity, social competence, specialist of social professions, professional education, interdisciplinary approach.*

В сучасних умовах життєдіяльності соціальних суб'єктів досить виразно окреслюється суперечність між суспільною потребою підготовки висококваліфікованих професіоналів зі сформованими особистісними і соціально значимими якостями, складними спеціальними здібностями, професійною спрямованістю й соціально-професійною активністю та недостатнім вивченням та врахуванням в навчальній практиці особливостей розвитку соціальних якостей майбутнього фахівця в контексті його професійної підготовки у ЗВО.

Оскільки специфіка соціономічних професій полягає в тому, що «людина або спільність людей тут не виступають як соціальне середовище, умова діяльності, а розглядаються в якості об'єкта і предмета діяльності» [21, с. 186], а сучасна професіоналізація є тим «соціальним механізмом», який «функціонує як засіб розвитку змісту праці» [15, с. 11], то соціальна активність береться до розгляду в соціально-психологічних дослідженнях як значимий чинник впливу на співвідношення соціальної та професійної поведінки членів груп галузевих фахівців. Разом з тим, очікувані структурні зміни особистості, і власне формування ціннісно-сислової сфери студента – майбутнього фахівця соціономічної професії відбуваються під впливом освітнього середовища закладу вищої професійної освіти згідно логіки й змісту педагогічного процесу [13, с. 122], тому сучасна освітня практика достатньо широко використовує напрацювання сучасних соціально-філософських, культурологічних, соціологічних, соціально-психологічних та міждисциплінарних підходів до вивчення соціальних чинників повноцінної адаптації випускника українського навчального закладу в широких контекстах соціально-культурних реалій сьогодення. Однак в контексті значного підвищення вимог до організації освітньо-виховного процесу в сучасному закладі вищої освіти особливої ваги набувають самі наукові стратегії аналізу процесів та розробок моделей наукового супроводу розвитку соціальної поведінки майбутніх фахівців, як членів певних професійних груп в нових умовах ринку праці.

Концептуальні аспекти діяльності вищої професійної школи, як інституту соціалізації молоді в широких контекстах взаємодії суспільства та освіти у розвитку соціальної активності студентської молоді системно розглянуті Т. Андрущенко, А. Базиленко, В. Баранівським, М. Боришевським, М. Михальченко, І. Нечитайло та іншими. Актуальні питання особистісного розвитку і продуктивної реалізації життєвого потенціалу майбутніх фахівців соціономічних професій в останні роки активно опрацьовували І. Жадан, Е. Зеєр, Л. Левіт, М. Пряжников, Л. Сердюк.

Розгляду соціальної активності як характеристики особистості сучасного

фахівця відведене значне місце в соціально-психологічних працях В. Васютинського, Ю. Поваренкова, Л. Подоляк, В. Татенка, В. Юрченко. Значну роль характеру і рівня соціальної активності особистості в структурі розвитку фахових компетентностей в процесі професійного навчання відзначають В. Погрібна, Н. Глебова, О. Хижняк. Специфіка соціальної активності як базової характеристики професійної діяльності фахівців соціономічних професій відзначена в працях О. Варецької, С. Сорокоумової, І. Зимньої та інших вчених.

Незважаючи на застосування надзвичайно широкого спектру наукових підходів до вивчення процесів соціалізації майбутнього фахівця в складних сучасних умовах, спостерігається значна фрагментація теоретичних уявлень щодо сутності й ролі соціальної активності майбутнього фахівця, відсутня цілісна та системна освітньо-педагогічна концептуалізація соціальної активності фахівців соціономічних професій як соціального феномена, що значно обмежує виявлення його потенціалу для прикладних і емпіричних досліджень та моделювання процесу соціального становлення особистості майбутнього фахівця в значимих контекстах його подальшої професійної діяльності. Тому важливим завданням вищої професійної освіти фахівців соціономічних професій є підвищення якості формування у студентів певних значимих соціальних якостей особистості, які дадуть змогу забезпечити високу ефективність їх майбутньої професійної діяльності.

Мета статті – виявити продуктивні міждисциплінарні підходи до використання категорії соціальної активності в моделюванні освітньо-педагогічного супроводу розвитку соціально значимих якостей фахівців соціономічних професій в контекстах реалізації компетентісної парадигми гуманітарної освіти.

Теоретичні аспекти соціально-педагогічних та соціально-психологічних підходів до досліджуваної проблеми, що лежать в основі більшості розробок зазначеного проблемного поля, розглядаючи професіоналізацію як сукупність процесів оволодіння певними знаннями, вміннями та навичками розвитку професійно важливих якостей, засвоєння принципів і цілепокладань суспільно-значущої діяльності, а також професійного та особистісного становлення суб'єкта діяльності під впливом навчання та фахової самореалізації і власне освітнього супроводу соціального та професійного розвитку особистості, ґрунтується на працях К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та багатьох інших вчених.

До найуживаніших у ґрунтовних сучасних наукових джерелах слід віднести такі категорії соціально-гуманітарної науки як комунікативність, активність, відповідальність, компетентність [12; 17; 20]. Однією з найбільш поширених форм реалізації активності особистості закономірно виступає її соціальна активність, яка в психолого-педагогічному контексті розглядається як «якісна характеристика просоціальної спрямованості особистості, внутрішньо детермінована її індивідуальними потребами, ціннісними орієнтаціями, вольовими характеристиками та особливостями», що «проявляється у прагненні до перетворення соціуму і себе та відповідних діяч (соціальній діяльності)» [2, с. 6]. Традиційно, у більшості наукових підходів соціальна активність особистості розглядається крізь призму поділу на основні сфери суспільного життя: трудову (безпосередньо професійну активність, що відображає ставлення фахівця до своїх професійних і службових обов'язків, рівень реалізації професійного потенціалу тощо), суспільно-політичну (що виражає ступінь участі особистості в

суспільних перетвореннях і відображає рівень розвитку її громадянської свідомості) і соціальну активність в області духовного життя. Науковці відзначають, що передумовою соціальної активності особистості є усвідомлений вибір можливостей своєї участі в суспільному житті, визначення характеру (міра, ступінь інтенсивності своєї діяльності) та певної соціальної позиції. Для нашого дослідження важлива констатація обумовленості вибору особистістю активної життєвої позиції причинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, оскільки будучи об'єктом суспільних відносин, особистість, разом з тим, є і їх активним суб'єктом, здатним змінювати середовище свого існування і самого себе.

Таким чином, розгляд соціальної активності особистості майбутнього фахівця вимагає детального аналізу чинників включення особистості в активну самовідтворювальну діяльність – найважливішу умову динамічного і цілеспрямованого позитивного її перетворення в процесі соціально-педагогічних відносин в процесі здобуття фахових компетентностей у закладі професійної освіти [20]. Зазначена вище специфіка феномену соціальної активності особистості, що ґрунтується на соціально-психологічному підході до людини за С. Рубінштейном – як індивідуальності, якій притаманні особливі одиничні неповторні властивості, і яка свідомо визначає своє ставлення до оточення і здатна впливати на сукупність внутрішніх умов, через які діє соціальна детермінація – вимагає насамперед більш детального розгляду соціально-психологічних засад розвитку засобами професійної освіти [19, с. 102].

В рамках цілісного підходу до процесу професіоналізації особистості структура соціальної та професійної активності особистості [1] найчастіше розглядається здебільшого як інтегративна система взаємопов'язаних характеристик: мотиваційної, когнітивної, комунікативної, емоційно-вольової, діяльнісно-поведінкової [17]. Так, М. Пряжников відзначає, що сутністю професійного самовизначення є самостійне й усвідомлене віднайдення значення обраної або вже виконуваної роботи і всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації, а також активного віднайдення смислу в самому процесі самовизначення. Він виділяє чотири стадії процесу професійного самовизначення:

1. Виникнення і формування професійних намірів і первинне орієнтування в різних сферах праці (старший шкільний вік);
2. Професійне навчання як освоєння обраної професії;
3. Професійна адаптація, що характеризується формуванням індивідуального стилю діяльності і включенням у систему виробничих і соціальних відносин;
4. Самореалізація в праці (часткова або повна) – виконання тих очікувань, які пов'язані з професійною працею [18, с. 64].

Огляд більш новітніх досліджень вітчизняних дослідників розвитку соціальної активності особистості, зокрема процесів становлення особистості сучасного професіонала в контекстах освітніх практик дає змогу констатувати, що особистість в процесі її соціалізації виступає як суб'єкт процесу саморегуляції в контексті становлення її духовності [3]. В системі професійної освіти зазначений підхід поділяється і використовується авторами більшості підручників і посібників: «особистість – людська цілісність, яка самовизначається і складається зі ставлень до навколишнього світу, до інших людей і до самої себе; яка координує всю психічну діяльність, поведінкову активність...» [16].

Отже, в зазначених вище соціально-психологічних і соціально-педагогічних працях соціальну активність особистості можна розглядати у двох основних аспектах – як властивості особистості, обумовлені насамперед її природними даними і посилені якостями, що формуються в процесі виховання, освіти, навчання та практичної діяльності. Вказаний аспект є предметом більшості аналізованих нами праць і у контексті нашої роботи стає важливою підставою розгляду соціальної активності як певної структури саморозвитку особистості. Як можемо констатувати, вказані характеристики соціальної активності, що відображають основні положення теорії особистісного становлення, а саме:

- зміст свідомості переживається, випробовується суб'єктом у вигляді деяких первинних відчуттів і їх комплексів (станів) та супроводжується вербалізацією й концептуалізацією; освоєння соціальної реальності здійснюється у формі емоційно-ціннісного розуміння значущого фрагмента дійсності, а відтак індивідуальна модель певною мірою обмежена;
- за певним змістом соціальної свідомості особистості лежить індивідуальне бачення реальності, що тою чи іншою мірою дає змогу особистості підтверджувати набуту нею ідентичність;
- суб'єктно-змістові аспекти соціальної свідомості особистості ґрунтуються на її діяльності щодо певного об'єкта, а отже, формування мислєдїяльності відтворюється різними психологічними засобами;
- стратегії осмислення соціальної дійсності, проявляючись в індивідуальному їх осмисленні особистістю, є засобами самопрограмування індивіда на взаємодію з нею, що вибудовується з наявних соціальних характеристик індивідуальної самосвідомості;
- ефекти саморозвитку особистості відображаються в свідомості як розрізнення реальності й мислення про неї [9].

Ці принципи сьогодні беруться за основу багатьох міждисциплінарних і галузевих наукових досліджень, які мають на меті конкретизувати чинники впливу на розвиток самосвідомості індивіда в якісних і кількісних параметрах [4; 15].

Набагато менше педагогічною наукою на сьогодні досліджений другий аспект проблеми розвитку соціальної активності фахівців, який ґрунтується на розумінні активності як певної конкретної міри інтенсивної діяльності особистості, яка і характеризує рівень задіяності особистості в систему суспільних відносин та є показником її реальної участі у різних видах суспільної взаємодії. Окремо зазначимо, що дана проблема досить детально розглядається В. Васютинським у контекстах виявлення психологічних чинників формування соціальних статусів особистості та в контексті дослідження феноменів індивідуалізму і колективізму [5].

Очевидно, що соціальна активність майбутнього фахівця може слугувати адекватною формою реагування особистості на ринкову модернізацію соціального простору, яка диктує потребу усвідомлення умов індивідуалізації дій особистості, водночас забезпечуючи, на думку І. Нечитайло, формування в особистості «світоглядної системи, здатної знаходити дієві та ефективні механізми самореалізації в соціумі» [14, с. 32].

Тому соціальну активність особистості цілком правомірно розглядати через запропоновану О. Хижняком призму наступних опозицій у взаємодії індивідуального і

колективного для процесів соціальних практик:

- домінування індивідуалізму чи колективізму як життєвих цінностей,
- реалізація індивідуальних і колективних прав;
- реалізація індивідуальної колективної відповідальності;
- адекватність індивідуальних і колективних рішень [23, с. 26–43].

В запропонованій Е. Зеєром структурі особистості спеціаліста, яка містить такі компоненти: професійну спрямованість, професійну компетентність, професійно важливі психологічні якості, професійно значущі психофізіологічні властивості [10, с. 56], а соціальна активність розглядається як процес, що поєднує акти соціальної свідомості, соціального досвіду – тобто акти реалізації соціальної та професійної компетентності майбутнього фахівця. Оскільки мова йдеться про соціальну активність майбутнього фахівця певної галузі, доречним, на нашу думку, є розгляд наукових засад вивчення власне освітньо-середовищних впливів на процес розвитку соціально-професійної активності майбутніх фахівців соціономічних професій. Актуальна для вітчизняного сьогодення компетентісна парадигма розвитку професійної освіти в контекстах значної соціальної диференціації українського суспільства, обумовлює потребу урахування новітніх реалій і мотиваційних чинників професійного становлення і соціалізації сучасного студента гуманітарного ЗВО – майбутнього фахівця, тому, беручи до уваги численні у науковому обігу дефініції, насамперед розуміємо соціальну активність особистості майбутнього фахівця як процесуальну єдність в реалізації соціальних характеристик (свідомість, активність, досвід, взаємини з людьми тощо) [22] і соціально детермінованих психологічних її особливостей (спрямованість, здібності, психічні, розумові, моральні, вольові, комунікативні якості, риси характеру тощо) [5], які мають своєрідний індивідуальний вияв у процесі діяльності, пізнання і спілкування.

Даний підхід, розглядаючи соціальну активність і як результат світоглядного осмислення дійсності, і як діяльність з відтворення тих особистісних аспектів соціального буття індивіда, що включає в процес самореалізації й предметні структури (цінності, норми, способи організації поведінки), яка найбільш повно реалізується в діяльності особистості в контексті педагогічно-освітніх практик дозволяє, на думку багатьох дослідників визначати особистості пріоритетні зони «найближчого розвитку» в контексті соціально значущого майбутнього та оволодівати здатністю до власного зростання, що дає змогу інтегрувати соціальний досвід [11, с. 4]. Так, Н. Глебова, опираючись на системологічний напрям вивчення динаміки самореалізації особистості (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, О. Запорожець, К. Абульханова-Славська, Т. Артем'єва, О. Бодальов, О. Татенко та ін.), який дає змогу інтегрувати причиново-наслідкові зв'язки та підкреслює примат системної детермінації структури соціалізації індивіда на засадах особистісного зростання, в ґрунтовному дослідженні соціальної компетентності галузевих фахівців до значимих структурних складових соціального досвіду, що позначається на динаміці самореалізації особистості відносить:

- індивідуальну модель світу, яка репрезентує активність особистості в узагальненому відображенні світу;
- світогляд особистості, що містить цілісне ставлення до навколишнього середовища;
- життєву позицію, яка фіксує процеси самовизначення особистості;
- спосіб життя, який є формою зберігання в соціальному досвіді особистості її

стилю самоорганізації життя [6, с. 219–220].

Важливими чинниками для дослідження соціальної активності майбутнього фахівця зазначимо виявлені в аналізованій праці наступні:

- роль середовища, що вмотивує особистість до напруженої діяльності з виявлення значущих зв'язків із соціумом, подальшої соціальної та професійної самоідентифікації;
- оптимальний розвиток суб'єктних характеристик особистості, що сприяють розвитку й самореалізації та стають базою для побудови інших основних підструктур особистості (таких, як характер, ціннісні орієнтації та мотиваційна сфера);
- розширення соціальних зв'язків і збільшення їх різноманіття (шляхом залучення до нових видів діяльності й нових життєвих ситуацій), що створюють принципово нові внутрішні можливості для розвитку соціально компетентної особистості в усіх її підструктурах [6, с. 252].

В контексті нашого дослідження важливим результатом аналізованого дослідження є те, що наведене змістове наповнення різних стадій формування соціальної компетентності через такі процесуальні ознаки як «здатність», «спроможність», «готовність» і «включеність» до соціальної активності, не лише дозволяє структурувати динаміку досягнення позитивних результатів в процесах комунікацій та виконання фахових соціальних ролей, а й процесуально обґрунтувати продуктивний вектор ефективного накопичення і використання соціального капіталу фахівця як суб'єкта професійної діяльності в контексті конкуренції на ринку праці [7, с. 7–8], і в певному сенсі екстраполювати принцип систематизації процесуальних аспектів формування соціальної компетентності фахівця за параметрами соціальної ефективності дій і рівня оволодіння інструментальними засобами досягнення цілей в комплексному дослідженні соціальної активності майбутніх фахівців.

Не менш важливо, на нашу думку, є те, що запропонований розгляд особистісного зростання майбутнього фахівця засобами розширення соціальної компетентності ще під час навчання не обмежується лише функцією розширенням компетенцій-знань, а є чинником і своєрідним акумулятором соціальної активності. Як справедливо вказує П. Горностай, це за потреби може означати для особистості й відмову від певної сформованої структури особистісних властивостей та звичного середовища, оскільки, «динаміка особистісного зростання проявляється в характері подолання виявлених перешкод» [8, с. 18], а сенс такого подолання переростає значення поставлених особистістю індивідуальних завдань.

Тому особливо цінним результатом розглянутого дослідження Н. Глебової, на нашу думку, є висновок щодо виникнення в процесі активності якісно нових соціальних характеристик компетентної особистості, коли реакція на вже виявлені раніше властивості та функції власних соціальних зв'язків у процесі набуття життєвого досвіду позитивно корелюється з професійними та іншими соціальними вимогами до особистості, що спричиняється до самонастанови на закріплення, доповнення, посилення, акцентуацію тощо в процесі навчання та професійної самореалізації. Тому, на нашу думку, до продуктивних напрямків розгляду концептуалізації структури комплексного дослідження соціальної активності майбутнього фахівця слід віднести розроблену автором аналізованого вище дослідження систему показників для характеристики соціальної компетентності, що включає відповідні ознаки:

- задоволення потреби просоціальної поведінки членів певної професійної групи в громадянській, трудовій, культурній та побутовій сферах життєдіяльності професійної групи (СК-ідентичності: через маркери професійної орієнтації фахівця на реалізацію групових (колективних) інтересів в процесі взаємодії та через маркери особистісних мотивацій фахівця в контексті досягнення колективних цілей, які реалізуються в просторі міжособистісних відносин);
- соціального спрямування і характеру взаємодії в професійній групі (СК-інтерації: по-перше, шляхом визначення елементів комплексу соціально затребуваних в професійній діяльності якостей членів професійної групи і, по-друге, чинників створення стійкого групового інтересу в досягненні необхідного гатунку й рівня значущих взаємин;
- продуктивних (успішних) проявів міжособистісної взаємодії фахівців у професійній групі (СК-презентації: а) через визначення рівня активності суб'єктів групових комунікацій та б) реалізацію індивіда в продуктивній взаємодії (підтвердження соціальної компетентності за рахунок продуктивності діяльності) [7, с. 7].

Таким чином, використання соціологічних моделей наукового супроводу розвитку та інтеграції основних життєсміслових компонентів свідомості особистості, що утворюють органічні зв'язки з об'єктивним світом і детермінують суб'єктність індивідуального й соціального розвитку впродовж усього життєвого шляху, дозволяє висувати, що процес набуття соціальної компетентності сягає рівня однієї з найважливіших регулятивних функцій і у структурі соціальної активності особистості, оскільки майбутній фахівець, як особистість у своїх рішеннях ґрунтується на своїх суб'єктивних потребах і різномірних зв'язках із соціальним середовищем. Підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до професійної діяльності означає підготовку до дій, при яких професійні компетенції усвідомлено використовуються фахівцем з метою надання фізичної, соціальної та психологічної допомоги для поліпшення якості життєдіяльності інших людей [21, с. 189]. Тому в контекстах дослідження освітніх впливів на розвиток соціальної активності майбутніх фахівців як структурованої системи підготовки до реалізації професійних компетентностей і розробки моделі педагогічного супроводу, набувають великого значення перспективно орієнтовані стратегії й тактики виявлення і педагогічного «прочитання» значущого для особистості майбутнього фахівця соціономічної професії «соціального змісту певних професійних ситуацій, чинників виникнення й засобів управління ними, а також особистісних мотивів, рівня самоусвідомлення особистістю власних станів, дій, властивостей впливу цих дій в контекстах соціальних зв'язків особистості» [6, с. 251].

Таким чином, проведений аналіз дозволяє нам залучити до розгляду структури соціальної активності в якості важливого цілепокладання, проміжного, та результуючого елементу категорію соціальної компетентності як «інтеграції складного комплексу потенційної готовності до використання опанованих знань, умінь і установок у міжособистісній, колективній (груповій і міжгруповій) взаємодії соціальних суб'єктів», а також в підході до соціальної активності через призму «компетентного взаєморозуміння просоціальних стосунків» – як до процесу нової суб'єктивної реальності, що конструюються самоорганізаційним шляхом згідно з принципом ситуативної зрівноваженості різномірних аспектів процесу професійної

соціалізації особистості майбутнього фахівця. Отже, розглянуті вище міждисциплінарні підходи у своєму комплексі засвідчують переваги урахування в дослідженні соціальної активності фахівців певних професійних груп наявності сформованої й усвідомленої індивідом системи власних взаємин із соціумом і структурами соціальних цінностей для вибору життєвого й професійного шляху, позитивних результатів власної діяльності, що визначаються певними параметрами соціальної компетентності як інтегрованого показника саморозвитку особистості і корелюється рівнем залученості особистості фахівця до різноманітних видів діяльності та його задоволеності діяльністю. Особливо важливою ця потреба вбачається в умовах змін в соціальному і освітньому середовищі майбутнього фахівця соціономічних професій.

Враховуючи зазначені вище аспекти функціонування суб'єкта в межах соціономічних професій та значне розширення спектру його ролей у сьогоденному житті, соціальна активність майбутнього фахівця як соціально-педагогічна проблема має значні перспективи вирішення з використанням розглянутих підходів до розробки і реалізації комплексних програм розвитку соціальної активності майбутнього фахівця в процесі професійного навчання засобами педагогічної науки і практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва: Мысль, 1991. 158 с.
2. Базиленко А. К. Психологічні чинники формування соціальної активності студентської молоді (на прикладі студентського самоврядування): автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2018. 19 с.
3. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, ЦППО АПН України; Івано-Франківськ: Беркут, 2000. 63 с.
4. Варецька О. В. Розвиток соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: монографія. Запоріжжя: Кругозір, 2015. 532 с.
5. Васютинський В. О. Психологічна правда про індивідуалізм і колективізм: монографія. Київ: Міленіум, 2016. 137 с.
6. Глебова Н. І. Соціальна компетентність фахівців водного транспорту: соціологічне дослідження. Мелітополь: ФОП Однорог Т. В., 2018. 391 с.
7. Глебова Н. І. Специфіка соціальної компетентності фахівців водного транспорту в умовах сучасного ринку праці: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.04. Запоріжжя, 2019. 40 с.
8. Горностаєв П. П. Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности. Київ: Интерпресс ЛТД, 2007. 312 с.
9. Соціальні уявлення молоді: особливості та шляхи формування: кол. монографія / за ред. Жадан І. В. Київ, 2007. 218 с.
10. Зеер Э. Ф. Психология профессий: учебн. пособие. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Академический Проект, Фонд «Мир», 2005. 336 с.
11. Зимняя И. А. Единая социально-профессиональная компетентность выпускника университета: понятие, подходы к формированию и оценке: раздаточный материал для проведения занятий. Москва: Государственный технологический университет «Московский институт стали и сплавов», 2008. 54 с.
12. Левит Л. З. Психология развития и реализации жизненного потенциала субъекта: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01. Київ, 2016. 40 с.
13. Михальченко М., Андрущенко Т., Баранівський В. та ін. Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 320 с.
14. Нечитайло І. С. Системно-кодова концепція взаємодії суспільства та освіти: автореф. дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.04. Київ, 2017. 39 с.
15. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму: монографія. Київ: Алерта-КНТ-ЦУЛ, 2008. 336 с.
16. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи: навч. посіб. для магістрантів і аспірантів. Київ: Філ-студія, 2006. 320 с.
17. Поваренков Ю. П. Психологические основы целостного подхода к процессу профессионализации

- личности. Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / под ред. В. А. Бодрова. Москва: Ин-т психол. АН СССР, 1991. 364 с.
18. Пряжников Н. С. Профессиональное самоопределение в культурно-исторической перспективе. *Вопросы психологии*. 1996. № 1. С. 64.
 19. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва, 1989. 328 с.
 20. Сердюк Л. З. Психологія мотивації учіння майбутніх фахівців: системно-синергетичний підхід: монографія. Київ: Університет «Україна», 2012. 322 с.
 21. Сорокоумова С. Н. Специфика профессиональной деятельности специалистов помогающих профессий. *Педагогическое образование в России*. 2013. № 4. С. 186–190.
 22. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении: монография. Київ: Провіта, 1996. 404 с.
 23. Хижняк О. В. Колективна дія в оптиці соціології. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. 340 с.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaya, K. A. (1991). *Strategiya zhizni*. Moskva: Mysl [in Russian].
2. Bazylenko, A. K. (2018). Psykholohichni chynnyky formuvannya sotsialnoi aktyvnosti studentskoi molodi (na prykladi studentskoho samovriaduvannya). *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Boryshevskiy, M. Y. (2000). *Natsionalna samosvidomist u hromadianskomu stanovleni osobystosti*. Ivano-Frankivsk: SKO "Berkut" [in Ukrainian].
4. Varetska, O. V. (2015). Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti vchytelia pochatkovoї shkoly u systemi pislidiplomnoi pedahohichnoi osvity Zaporizhzhia: Kruhozir [in Ukrainian].
5. Vasiutynskiy, V. O. (2016). Psykholohichna pravda pro indyvidualizm i kolektyvizm. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
6. Hlebova, N. I. (2018). Sotsialna kompetentnist fakhivtsiv vodnoho transportu: sotsiolohichne doslidzhennia. Melitopol: FOP Odnoroh T. V. [in Ukrainian].
7. Hlebova, N. I. (2019). Spetsyfika sotsialnoi kompetentnosti fakhivtsiv vodnoho transportu v umovakh suchasnoho rynku pratsi. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
8. Hornostay, P. P. (2007). Lichnost i rol: rolevoy podkhod v sotsialnoy psikhologii lichnosti. Kiev: "Interpress LTD" [in Russian].
9. Sotsialni uivlennia molodi: osoblyvosti ta shliakhy formuvannya. (2007). Zhadan (Ed). Kyiv [in Ukrainian].
10. Zeer, E. F. (2005) *Psikhologiya professii*. Moskva: Akademicheskyy Proekt, Fond "Mir" [in Russian].
11. Zimnyaya, Y. A. (2008). Yedinaya sotsialno-professionalnaya kompetentnost vypusknika universiteta: ponyatiye, podkhody k formirovaniyu i otsenke: razdatochnyi material dlia provedeniya zanyatiy. Moskva: Gosudarstvennyy tekhnolohicheskyy universitet „Moskovskiy institut stali i splavov" [in Russian].
12. Levit, L. Z. (2016). Psikhologiya razvitiya i realizatsii zhyznennogo potentsiala subyektta. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kiev [in Russian].
13. Mykhalchenko, M., Andrushchenko, T., Baranivskiy, V. ta in. (2012) *Vyshcha shkola yak sotsialnyi instytut i mekhanizm sotsializatsii molodi*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
14. Nechytailo, I. S. (2017). Systemno-kodova kontseptsiiia vzaemodii suspilstva ta osvity. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
15. Pohribna, V. L. (2008). Sotsiolohiia profesionalizmu. Kyiv: Alerta–KNT–TsUL [in Ukrainian].
16. Podolyak, L. H. (2006). Psykholohiia vyshchoi shkoly. Kyiv: TOV "Fil-studiiia" [in Ukrainian].
17. Povarenkov, Yu. P. (1991). Psikhologicheskiye osnovy tselostnogo podkhoda k protsessu professionalizatsii lichnosti. Psikhologicheskiye issledovaniya problemy formirovaniya lichnosti professional. V. A. Bodrova (Ed.). Moskva: In-t psikhol. AN SSSR [in Russian].
18. Pryazhnikov, N. S. (1996). Professionalnoye samoopredeleniye v kulturno-istoricheskoi perspektive. *Voprosy psikhologii, 1, 64* [in Russian].
19. Rubinshtein, S. L. (1989). *Osnovy obshchey psikhologii*. Moskva [in Russian].
20. Serdiuk, L. Z. (2012). Psykholohiia motyvatsii uchinnia maibutnikh fakhivtsiv: systemno-synerhetychnyi pidkhid. Kyiv: Universytet "Ukraina" [in Ukrainian].
21. Sorokoumova, S. N., Isayev V. P. (2013). Spetsyfika professionalnoy deyatelnosti spetsialistov pomagayushchikh professiy. *Pedagogicheskoye obrazovaniye v Rossii, 4, 186–190* [in Russian].
22. Tatenko, V. A. (1996). *Psikhologiya v subyektnom izmerenii*. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
23. Khyzhniak, O. V. (2017). Kolektyvna diia v optytsi sotsiolohii. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina [in Ukrainian].